

**KICHIK BIZNES SUBYEKTLARIDA RISKLARNI BAHOLASH
METODOLOGIYASI****Abduxamid Abdumalikovich Bektemirov***Samarqand davlat universiteti dotsenti, i.f.f.d*

Annotatsiya: *Mazkur tezisdagi kichik biznes subyektlarida risklarni baholashning metodologik jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi global iqtisodiy noaniqlik, bozor kon'yunkturasining tez o'zgarishi, moliyaviy resurslarga kirish cheklanganligi hamda raqamli transformatsiya jarayonlarining kuchayishi bilan belgilanadi. Kichik biznes subyektlari o'zining resurs jihatidan cheklanganligi sababli risklarga nisbatan yuqori sezuvchanlikka ega bo'lib, bu esa risklarni samarali boshqarish tizimini joriy etish zaruriyatini oshiradi.*

Kalit so'zlar: *kichik biznes; risklarni aniqlash, risklarni baholash, risklarni boshqarish, risklarni pasaytirish, risk matritsasi, ISO 31000, risk monitoring, Monte-Karlo simulyatsiyasi, moliyaviy barqarorlik.*

Kichik biznes subyektlari iqtisodiyotning muhim qismi hisoblanadi, chunki ular yangi ish o'rinlarini yaratish, innovatsiyalarni joriy etish va mintaqaviy rivojlanishga hissa qo'shishda asosiy rol o'ynaydi. Biroq, kichik biznes korxonalarida ko'pincha moliyaviy, operatsion va bozor risklariga duch keladi, bu esa ularning barqarorligini xavf ostiga qo'yishi mumkin. Risklarni baholash metodologiyasi - bu korxonaning potentsial xavf-xatarlarini aniqlash, baholash va boshqarish jarayonini tartibga soluvchi tizimli yondashuvdir.

Risklarni baholashning zarurati kichik biznesning cheklangan resurslari va yuqori raqobat muhiti bilan bog'liq. Masalan, moliyaviy risklar (kreditlar, valyuta kursi o'zgarishi) va operatsion risklar (texnologik nosozliklar, kadrlar oqimi) korxonaning yo'qolishiga olib kelishi mumkin. Xalqaro tajribalarda ISO 31000 standarti risklarni boshqarishning asosiy ramkasi sifatida qo'llaniladi, u risklarni aniqlash, baholash va monitoringni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, FMEA (*Failure Mode and Effects Analysis*) metodi potentsial nosozliklarni oldindan baholash uchun ishlatiladi, bu kichik korxonalarda samarali hisoblanadi.

Risklarni baholash metodologiyasi asosan statistik, ekspert baholash va matritsali tahlil usullari orqali o'rganiladi.

Statistik usullar risklarni hisoblashda qo'llaniladi, masalan, ehtimollik va ta'sir darajasini baholash uchun Monte-Karlo simulyatsiyasi yoki regressiya tahlili ishlatiladi. Ekspert baholash usulida korxonalar rahbarlari va mutaxassislarining fikrlari yig'iladi, bu kichik biznesda resurslar cheklangan bo'lsa ham samarali.

Risklarni baholash jarayoni quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

❖ **Risklarni aniqlash:** Korxonaning ichki va tashqi omillarini o'rganish, masalan, bozor o'zgarishlari, qonuniy talablar va moliyaviy holat. Bu bosqichda SWOT tahlili qo'llaniladi.

❖ **Risklarni baholash:** Har bir riskning ehtimolligi va ta’sirini baholash. Masalan, risk matritsasi (ehtimollik bo’yicha past, o’rta, yuqori va ta’sir bo’yicha kichik, o’rta, katta) yordamida baholanadi.

❖ **Risklarni boshqarish:** Baholangan risklarga qarshi choralar ko’rish, masalan, sug’urta, diversifikatsiya yoki zaxira rejalari.

Tadqiqot natijalariga ko’ra, kichik biznes subyektlarida risklarni baholashda ISO 31000 standarti eng samarali hisoblanadi, chunki u tizimli yondashuvni ta’minlaydi. Masalan, xalqaro tajribalarda FMEA metodi nosozliklarni 20-30% ga kamaytirishga yordam bergan. Statistik usullar orqali risklarni hisoblashda, ehtimollik bahosi o’rtacha 0.4-0.6 darajada bo’lgan risklar eng ko’p uchraydi.

Risklarni baholash jarayonida “risk matritsasi” usuli samarali yondashuvlardan biri hisoblanadi va ushbu usul risklarni tez baholashga yordam beradi. Quyida ushbu usulning na’munaviy jadvalini keltirib o’tamiz (1-jadval):

1-jadval “Risk matritsasi” usuli

Ehtimollik / Ta’sir	Kichik	O’rta	Katta
Past	Qabul qilinadi	Monitoring	Kamaytirish
O’rta	Monitoring	Kamaytirish	Oldini olish
Yuqori	Kamaytirish	Oldini olish	Tezkor choralar (Tezda hal etish)

Moliyaviy risklarda FIFO usuli moliyaviy barqarorlikni 15% ga oshirishi mumkin. Umumiy natijada, risklarni baholash korxonaning raqobatbardoshligini oshiradi, masalan, yangi korxonalarda rejalashtirish bosqichida qo’llanilganda.

Natijalarni muhokama qilganda, kichik biznes subyektlarida risklarni baholash metodologiyasi cheklangan resurslar tufayli murakkab bo’lishi mumkin. ISO 31000 va FMEA kabi standartlar xalqaro tajribada muvaffaqiyatli qo’llanilgan bo’lsa-da, O’zbekistonda bu usullarni joriy etishda qiyinchiliklar mavjud, masalan, mutaxassislar etishmasligi. Statistik usullar nazariy jihatdan kuchli, ammo amaliyotda oddiy matritsalar samaraliroq.

Qayta loyihalash jarayonida risklarni baholash muhim, chunki bu korxonani qayta tuzishda xavflarni kamaytiradi. Kelajakda tadqiqotlar raqobatbardoshlik va risklarni bog’laydigan modellar ustida ishlanishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, kichik biznes uchun risklarni baholash - barqaror rivojlanishning kaliti bo’lib, xalqaro standartlarni moslashtirish orqali erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. International Organization for Standardization. ISO 31000:2018 Risk management — Guidelines. – Geneva: ISO, 2018.

2. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). Enterprise Risk Management: Integrating with Strategy and Performance. – New York: COSO, 2017.
3. Hopkin P. Fundamentals of Risk Management: Understanding, Evaluating and Implementing Effective Risk Management. – 5th ed. – London: Kogan Page, 2018.
4. Lam J. Enterprise Risk Management: From Incentives to Controls. – 2nd ed. – Hoboken: Wiley, 2014.
5. Bromiley P., McShane M., Nair A., Rustambekov E. Enterprise Risk Management: Review, Critique, and Research Directions // Long Range Planning.– 2015.– Vol.48,No. 4. – P. 265–276.